Mensenrechten achter de tralies: menswaardige detentieomstandigheden vogelvrij?

Marie Cuvelier[1]

Al decennialang kampt België met een mensenrechtelijke crisis binnen de gevangenismuren. De overbevolking neemt gigantische proporties aan, de infrastructuur van de stokoude gevangenissen biedt geen humaan basiscomfort en geïnterneerden wordt de noodzakelijke, aangepaste zorg ontzegd. Op 25 november 2014 veroordeelde het Europees Hof voor de Rechten van de Mens België een eerste keer voor de overbevolking en de mensonwaardige detentieomstandigheden in de gevangenissen.[2] Vele gerechtelijke veroordelingen volgden.[3] Nu, meer dan tien jaar na deze eerste veroordeling, blijft de situatie schrijnend. Er zijn meer dan 13.000 gedetineerden voor ongeveer 11.000 beschikbare plaatsen. Meer dan tweehonderd gevangenen slapen noodgedwongen op een matras op de grond.[4] Tijdens de huidige legislatuur nam minister Verlinden de handschoen op met een noodwet.[5]

Het is echter maar zeer de vraag of deze recent in werking getreden wet eindelijk voor een trendbreuk kan zorgen. De wetgever spreekt immers met gespleten tong. Aan de ene kant zet deze noodwet terecht in op het verminderen van de gevangenispopulatie, bijvoorbeeld door strafrechters aan te sporen om gevangenisstraffen enkel als *ultimum remedium* op te leggen. Aan de andere heeft deze wet als doelstelling om nog niet uitgevoerde gevangenisstraffen alsnog ten uitvoer te leggen, in lijn met de strijd tegen vermeende straffeloosheid. Bovendien blijft de voorlopige hechtenis volledig buiten beschouwing. Dit is nochtans een belangrijke oorzaak van het probleem van overbevolking. Mede gelet op de nieuwe plannen van de federale regering rond de invoering van nieuwe strafbaarstellingen,

1 Marie Cuvelier is als aspirant FWO Vlaanderen verbonden aan het Centrum voor Rechtsmethodiek van de KU Leuven. ORCID ID: https://orcid.org/0009-0006-9313-1350.

2 EHRM 25 november 2014, 64682/12, 'Vasilescu/België'.

3 Zie onder meer: EHRM 16 mei 2017, 37768/13 en 36467/14, 'Sylla en Nollomont/België'; EHRM 16 maart 2021, 26404/18, 'Pîrjoleanu/ België'; HvB Luik 12 december 2023, *JLMB* 2024/13, 584, noot NEDERLANDT O. en BEERNAERT M.; HvB Brussel 18 februari 2025, onuitg. Zie ook over de detentieomstandigheden van gedetineerden met psychische problemen: EHRM 6 september 2016, 73548/13, W.D./België.

4 CENTRALE TOEZICHTSRAAD VOOR HET GEVANGENISWEZEN, 'Overbevolking in de gevangenissen: van een noodwet voor gevangenissen naar nood aan bezinning over detentie – Opiniestuk van 17 juli 2025', *CTRG* 17 juli 2025, https://ctrg.belgium.be/overbevolking-in-de-gevangenissen-van-een-noodwet-voor-gevangenissen-naar-nood-aan-bezinning-over-detentie/ (geraadpleegd op 29 augustus 2025); STAESSENS N., 'Gevangenisnoodwet van kracht – Maatregelen moeten overbevolking snel doen dalen', *Orde van de Vlaamse Balies* 8 augustus 2025, https://www.ordevanvlaamsebalies.be/nl/nieuws-en-events/gevangenisnoodwet-van-kracht (geraadpleegd op 29 augustus 2025); VERLINDEN A., 'Parlement keurt Noodwet minister Verlinden goed: "Structurele aanpak van gevangenisoverbevolking is collectieve verantwoordelijkheid"', *Annelies Verlinden* 18 juli 2025, https://verlinden.belgium.be/nl/nieuws/parlement-keurt-noodwet-minister-verlinden-goed-structurele-aanpak-van (geraadpleegd op 29 augustus 2025).

5 Wet van 18 juli 2025 houdende maatregelen met het oog op de vermindering van de overbevolking in de gevangenissen en tot invoering van de principiële onmogelijkheid om het elektronisch toezicht uit te voeren op de plaats waar het slachtoffer verblijft, *BS* 4 augustus 2025, 64285. Daarnaast werd op 18 augustus bekend gemaakt dat er een *task force* komt om de overbevolking in te dammen, het eindrapport moet er echter pas liggen in 2028. Zie hierover onder meer: DROEVEN V., 'Justitieminister Verlinden wil met taskforce overbevolking in de gevangenissen aanpakken', *De Standaard* 18 augustus 2025, https://www.standaard.be/politiek/justitieminister-verlinden-wil-met-taskforce-overbevolking-in-gevangenissen-aanpakken/84221425.html (geraadpleegd op 29 augustus 2025); JOUBERT E., 'Expertengroep moet overbevolking in gevangenissen aanpakken, vakbond wil snellere oplossing', *VRT NWS* 18 augustus, https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2025/08/18/expertengroep-moet-overbevolking-in-gevangenissen-aanpakken-vak/ (geraadpleegd op 29 augustus 2025).

strafverzwaringen voor diverse misdrijven en een verstrenging van het elektronisch toezicht,[6] wordt terecht gevreesd dat deze maatregelen uiteindelijk op een nuloperatie zullen uitdraaien. De eerste analyses zijn alvast kritisch.[7]

Redenen genoeg dus om de detentieomstandigheden en de mensenrechtelijke drama's die ermee gepaard gaan nauwgezet te blijven volgen. In dit herfstnummer van het Tijdschrift voor Mensenrechten benaderen we de detentieomstandigheden in de Belgische gevangenissen vanuit vier perspectieven. We belichten de invalshoek van (1) de toezichthouder, (2) gedetineerden zonder verblijfsrecht, (3) een individuele gedetineerde die als grondslaper dagelijks met de overbevolking wordt geconfronteerd en (4) gedetineerden uit de LGBTQIA+ gemeenschap.

We openen met een bijdrage van Claudia Bonamini over de recente oprichting van het Nationaal Preventiemechanisme tegen foltering (NPM). Het NPM onderzoekt detentieomstandigheden in gevangenissen, politiecellen en gesloten centra en formuleert aanbevelingen aan de bevoegde autoriteiten om die omstandigheden te verbeteren. Bonamini maakt de balans op: de eerste stappen zijn gezet, maar de uitdagingen blijven groot.

Ellen Vandennieuwenhuysen belicht in de tweede bijdrage de strafrechtelijke aanpak van gedetineerden zonder verblijfrecht vanuit een mensenrechtelijk kader. Deze gedetineerden maken bijna 35 % uit van de Belgische gevangenispopulatie. Vandennieuwenhuysen toont helder aan hoe deze groep zich vaak in een bijzonder precaire positie bevindt. Dit is onder meer te wijten aan het gebrek aan inzet op re-integratie, rehabilitatie en alternatieven voor detentie doorheen heel de strafrechtsketen.

Het rechtspraakartikel belicht de overbevolking vanuit het perspectief van diegene die deze crisis aan den lijve ondervindt: de gedetineerde. Jan-Willem Verbeke annoteerde een uitspraak van de beroepscommissie van de Centrale Toezichtsraad voor het Gevangeniswezen. De commissie behandelde de klacht van een gedetineerde die zeven maanden op de grond moest slapen in een overvolle cel, met drie personen in een ruimte bedoeld voor twee. In zijn bijdrage toont Verbeke overtuigend aan dat de overbevolking in de Belgische gevangenissen onverenigbaar is met artikel 3 EVRM. Hierbij omschrijft hij de overbevolking terecht als een mensenrechtelijke crisis.

Tot slot trok ondergetekende samen met Linde Van Gorp naar het Leuvense Instituut voor Criminologie voor een gesprek met Aurore Vanliefde De Keyser. Op 28 augustus 2025 behaalde zij haar doctoraat over LGBTQIA+ personen in detentie, een onderbelicht thema dat TvMR met dit interview in de kijker wil zetten. In dit boeiende interview deelt Vanliefde De Keyser haar bevindingen over de binaire en stereotiepe opvattingen over gender in het gevangeniswezen. Afsluiten doet ze met een prikkelende oproep om gedetineerden niet achter muren weg te stoppen en te vergeten: "*Als maatschappij moeten we kritisch nadenken over hoe we omgaan met mensen die strafbare feiten plegen en of detentie in de huidige omstandigheden wel altijd de gepaste reactie is.*" Het debat is bij deze geopend.

---

6 MINISTERRAAD, 'Ministerraad van 11 juli 2025', *news.belgium* 11 juli 2025, https://news.belgium.be/nl/ministerraad-van-11-juli-2025 (geraadpleegd op 29 augustus 2025).

7 Zie hierover onder meer: CENTRALE TOEZICHTSRAAD VOOR HET GEVANGENISWEZEN, 'Overbevolking in de gevangenissen: van een noodwet voor gevangenissen naar nood aan bezinning over detentie – Opiniestuk van 17 juli 2025', *CTRG* 17 juli 2025, https://ctrg.belgium.be/overbevolking-in-de-gevangenissen-van-een-noodwet-voor-gevangenissen-naar-nood-aan-bezinning-over-detentie/ (geraadpleegd op 29 augustus 2025); DAEMS T., 'Deze noodwet leidt niet tot minder gevangenen, maar andere', *De Standaard* 13 juli 2025, https://www.standaard.be/opinies/deze-noodwet-leidt-niet-tot-minder-gevangenen-maar-andere/77293546.html (geraadpleegd op 29 augustus 2025); DAEMS T., 'Een moratorium op nieuwe wetgeving die inzet op meer vrijheidsbeneming', *Tom Daems – criminology – punishment – control* 18 augustus 2025, https://tomdaems.com/ (geraadpleegd op 29 augustus 2025); STAESSENS N., 'Gevangenisnoodwet van kracht – Maatregelen moeten overbevolking snel doen dalen', *Orde van de Vlaamse Balies* 8 augustus 2025, https://www.ordevanvlaamsebalies.be/nl/nieuws-en-events/gevangenisnoodwet-van-kracht (geraadpleegd op 29 augustus 2025). Zie ook: BELGA en ARNHOUDT R., 'ACOD kritisch over noodwet Verlinden: "Overbevolking gevangenissen vermindert niet op korte termijn"', *VRT NWS* 18 juli 2025, https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2025/07/18/acod-kritisch-over-noodwet-verlinden-overbevolking-gevangeniss/ (geraadpleegd op 29 augustus 2025).